

govaraju tradiciji, predstavama i osećanjima masa u vezi neke konkretne situacije" (I, 14). Tako autorkino zalaganje za svesno i racionalno stavljanje na stranu Miloševe paradigme (od sad, manje Karađorđa, a više Miloša!), deluje naivno i odudara od duha same knjige koja mit postavlja u sferu iracionalnog, a kompleksne načine njegovog formiranja dovodi u vezu sa društvenim i istorijskim faktorima. Već i samim čitanjem ove knjige postaje jasno da ni samo čitanje mita, makar koliko kompleksno, pa ni njegovo smisaono upotpunjavanje ili preokretanje, bez suštinskog dovođenja u vezu sa društvenom stvarnošću, ne može da dovede do tako kompleksnih promena kao što su promene mentaliteta ili mit-skih obrazaca koji nas nesvesno uslovljavaju. Takve promene mogu biti samo veoma spori *socioistorijski* i *psihološki* procesi koji obuhvataju više generacija.

Ovde se može dodati i da, s obzirom na kompleksnost pitanja koje ova knjiga pokreće, autorka možda ne uspeva uvek da produbljenije sagleda još neke veoma važne probleme. Tako su vrlo složene pojave, poput dinastičkih podela u Srbiji, jugoslovenstva ili zvaničnog odnosa prema tradiciji u vreme socijalizma, dodirnite samo usput i pomalo klišetirano. Mogle bi se stavljati i neke sitnije primedbe (definicija *revolucije*, nedovoljno određen pojam *srpsko društvo* na početku 19. veka itd), ali one ostaju u senci neospornih kvaliteta ovih knjiga. Može se reći da je Dragana Antonijević pokazala zavidan nivo naučničke kompetentnosti, ali i hrabrosti da se uhvati u koštac sa veoma mnogo značajnih, složenih i međusobno povezanih problema. Uz sve što je prethodno izneseno, knjige odlikuje i uzorna pismenost i jasnoća stila. Autorka ne ostavlja čitaoca u nedoumici o svom mišljenju o problemima o kojima piše. To može samo da predstavlja do-

datni podsticaj za dijaloge, kao i za dalja promišljanja i istraživanja kako problema koji se ovde otvaraju, tako i analitičkih rešenja i zaključaka koji se nude.

Mladena Prelić

Opsednute osobe – korisni ritualni funkcioneri?

Povodom knjige **Danijela Sinanija, *Opsednutost i egzorcizam u Srbiji. Antropološki pristup.*** Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, knj. 31, Beograd, 2007, str. 190.

Sa korica ove knjige posmatra nas, jezivim pogledom, devojčica opsednuta strašnom demonskom silom. To je scena iz kulturnog filma Viliijama Fridkina "Isterivač đavola" (*The Exorcist* 1973) koji je autoru, po njegovom priznanju, bio podsticaj da se pozabavi temom egzorcizma i opsednutosti u Srbiji. Već u Uvodu knjige saznajemo nekoliko ključnih informacija koje su, nadalje, opredelile polje interesovanja Danijela Sinanija: da je tema egzorcizma gotovo univerzalna; da su se mnogi bavili načinima isterivanja đavola ali ne toliko i samim opsednutim osobama; da je svetska antropološka literatura bogata etnografskim opisima opsednutosti i egzorcističkih rituala iz svih krajeva sveta, kao i teorijskim razmatranjima tog problema; ali i to da su u Srbiji ovi fenomeni tek jedva bili dotaknuti, mahom u onim etnološkim studijama koje su se, primarno, bavile *rusaljama* iz Istočne Srbije i drugim oblicima *ritualnog transa* na Balkanu. Drugim rečima, ova nadasve interesantna i u našem narodu često prisutna tema, nije bila ozbiljno obrađena u srpskoj etnološkoj i antropološkoj nauci, što ovu knjigu svakako čini značajnom.

Iako u naslovu knjige stoje dva međusobno, mada ne i uvek, povezana fenomena, Sinani je svoju pažnju usmerio pre svega na analizu *opsednutosti*. Najpre stoga što je to privlačilo manju pažnju javnosti i naučnika od često spektakularnih i intrigantnih egzorcističkih rituala. Drugi razlog, koji stoji u pozadini autorove odluke, počiva u veoma zanimljivoj konstataciji da u srpskom narodu egzorcistički rituali nisu razvijeni i uglavnom se sreću samo neki jednostavniji oblici isterivanja demonskih sila (uglavnom bajanje). Ovo je značajno zapažanje jer, kako autor ističe, opsednutost ne mora biti praćena egzorcizmom, pa samim tim ako u nekom društvu fenomen kao takav postoji nije neophodno da postoji i ritual kojim se osoba oslobađa onostranog entiteta koji ju je zaposeo. Odsustvo razvijene egzorcističke prakse u našoj narodnoj tradiciji nesumnjivo duuguje i činjenici da ni Srpska pravoslavna crkva zvanično ne priznaje praktikovanje takvih rituala koji se, eventualno, svode na čitanje molitve nad opsednutom osobom u crkvi ili manastiru, iako je praksa isterivanja đavola poznata još od ranog hrišćanstva, dok je Rimokatolička crkva sasvim legitimno i zvanično upražnjava. Ipak, autor je propustio da nas detaljnije informiše zašto Srpska pravoslavna crkva ne priznaje egzorcističke rituale, koji su ideološki razlozi opredelili sveštenstvo u Srbiji da, u izvesnom smislu, ignoriše ili negira postojanje opsednutosti zlim demonskim silama, iako je poznato da mnogi sveštenici praktikuju neke vidove egzorcizma (čitanje posebnih molitvi, kađenje i čišćenje kuće od duhova i zlih sila, osvećenje vodice i sl.).

Fenomenu opsednutosti Danijel Sinani je pristupio višestranu: zanimalo ga je ko su opsednute osobe, kada, zašto i kako bivaju zaposednute onostranim entitetima, kao i to koje su prirode ti entiteti, te

kakva je društvena uloga, značaj i status opsednutih osoba u zajednici. Nakon detaljnog razmatranja najznačajnijih teorijskih antropoloških pristupa fenomenu opsednutosti i mističnih stanja u delima I. M. Luisa, Pitera Vilsona, Dejvida Gellnera, Rodžera Goma, Melforda Spiroa i Majkla Lambeka, Sinani se odlučuje da na konkretnoj etnografskoj građi iz Srbije proveri teorije I. M. Luisa, kao jednog od najznačajnijih analitičara fenomena opsednutosti i egzorcizma. Etnografsku građu za svoju studiju Sinani je sakupio tokom terenskih istraživanja u široj okolini Knjaževca, u istočnoj Srbiji, u periodu od 2003. do 2005. godine. Najilustrativnije i naznačajnije primere (ukupno 23 slučaja) neposrednog i posrednog svedočenja o opsednutosti izložio je u posebnom poglavlju knjige.

Analizom sakupljene građe i uporednim proverama u odnosu na tri ključna segmenta Luisove teorije, Sinani je došao do niza značajnih zaključaka. Najpre, u odnosu na Luisovu tezu da su opsednute osobe uglavnom ženskog pola, te da je funkcija njihove opsednutosti u borbi za bolji status i zadobijanje uskraćene pažnje i solidarnosti u svojevrsnom "ratu polova" u patrijarhalnim zajednicama, Sinani dolazi do nešto drugačijeg uvida: u Srbiji se jednako javljaju i žene i muškarci kao osobe zaposednute onostranim entitetima, te u tom smislu izostaje segment bunta i borbe za rodna prava. Osobe bivaju zaposednute slučajno, iznenada, "javi im se", "uđe u njih nešto" i to ih potom prati do kraja života. U našem narodu se, kako autor svedoči, smatra da dve kategorije ljudi, načelno, bivaju zaposednute: jednu vrstu čine obolele ili pak grešne osobe kod kojih se opsednutost smatra vrstom kazne i opomene koja im je time upućena, pa se na njima, eventualno, sprovode neki rudimentarni oblici egzorcističke prakse; dok drugu

kategoriju čine osobe za koje se veruje da imaju sposobnost komunikacije sa svetom mrtvih i višim silama, te se takva opsednutost dobrovoljno prihvata i stavlja u službu na dobrobit zajednice ili pojedinaca, koji potom kod opsednutih dolaze da traže pomoć, izlječenje, savet ili pak kontakt s mrtvim precima. U drugom slučaju, radi se, dakle, o fenomenu dobrovoljne, kontrolisane i hronične opsednutosti koja ne podleže nikakvom egzorcizmu, već upravo služi za uspostavljanje mosta između ovostranog i onostranog sveta.

Vrste entiteta koji zaposedaju duh i telo tih osoba kreću se u dijapazonu od običnih duša pokojnika, preko različitih onostranih sila mahom hristijanizovane prirode, sve do vrhunskih nebeskih bića u hrišćanskoj religiji – svetaca, Bogorodice pa i samog Boga. Ovo šarenoliko bratstvo zaposedajućih entiteta ima, međutim, veoma važnu ulogu u promociji statusa opsednutih: što je važniji i viši u rangu onostranosti entitet koji ga zaposeda, to je viši status i važnija funkcija opsednute osobe u zajednici! U tom segmentu Sinani je na svojoj građi potvrdio Luisovu teoriju o kretanju opsednutosti od periferne ka centralnoj i o sticanju društvenog ugleda opsednutih osoba. Taj ugled se, međutim, ne meri samo vrstom zaposedajućeg entiteta. On se stiče, gradi i održava svojevršnim funkcijama koje ta osoba obavlja, profesionalizujući svoje nesvakidašnje sposobnosti. Tako nastaju kategorije različitih ritualnih funkcionera koji se bave praktičnim i kontemplativnim uslugama u zajednici.

Ovo je presudni momenat jer bitno utiče na različite moralne, društvene, a posredno i ekonomske statuse opsednutih, pri čemu se javlja i rodna distribucija u sklopu ritualno-religijskih funkcija. Najniže na društvenoj lestvici su *vračke*, skoro uvek ženskog pola, a vrše isključi-

vo praktične usluge za novac, baveći se magijskim radnjama i služeći se magijskim rekvizitima nehrišćanske provenijencije, i čije delovanje ne mora uvek biti "dobro" po svojoj nameni. Ipak, glavna funkcija vrački je, kako Sinani kaže, u obezbeđivanju teorije bolesti i odgovarajuće prakse. Potom sledi najzanimljivija i u njegovoj analizi najvažnija kategorija *crkvenih osoba – crkvara(ki)* koji se bave i praktičnim i kontemplativnim uslugama na hristijanizovanoj osnovi, uz pomoć fenomena opsednutosti i autoriteta koji im obezbeđuje zaposedajući entitet. Praktične usluge su iste kao one koje vrše vračke mada uvek pozitivno usmerene, dok se kontemplativne usluge tiču religijsko/moralno/etičkih normi i kodeksa čime se reprodukuje i održava kognitivni sistem zajednice, stoga je njihova uloga bitna u teoriji aberacije. Crkvene osobe mogu biti oba pola, i njihova složena pozicija smešta ih na sredokraći, ali i u opoziciju u odnosu na vračke s jedne strane, i *sveštenstvo* s druge strane kao treću kategoriju religijskih funkcionera, jedinih koji su priznati i etablirani od strane zvanične crkve. Sveštenik je, pak, uvek muškog pola i njegove usluge su mahom kontemplativne prirode, spoznajom ustrojstva kosmičkog reda i služenja svetim tajnama.

Ova šema ritualnih i religijskih funkcionera u Srbiji, kako ju je Sinani uočio i razradio u svojoj studiji, pokazuje različite stepene društvenog angažmana i značaja koje imaju opsednute osobe, ali i prepoznatljivosti njihove aberacije kao nečeg od čega zajednica može imati koristi. Sticanje boljeg društvenog i ekonomskog statusa nesumnjivo je, stoga, najvažnija posledica opsednutosti. Ipak, kategorija crkvara i crkvarki, kao najbrojnija i najvažnija u našem narodu, posebno u periodu nakon II svetskog rata, danas je sve više ugrožena, smatra autor,

pojačanim prisustvom i uticajem crkve koja se, sa marginalnih pozicija u socijalizmu, ponovo vraća kao važan faktor u društvenom životu.

Iako autor pominje slučajeve opsednutosti demonskim silama kao uzročnika nekih bolesti, on se ne upušta u njihovo detaljnije razmatranje konstatujući da o tome postoji nešto bogatija etnološka literatura u domaćoj nauci. Bez obzira na to, smatram da je šteta što se Sinani nije malo više pozabavio ovim fenomenom i takvim opsednutim osobama, i time nam pružio neka važna a nedostajuća objašnjenja u svojoj knjizi. Najpre, stoga što čitalac stiže utisak da je većina opsednutih osoba u Srbiji zaposednuta nekim benevolentnim onostranim entitetima (nižim i višim hristijanizovanim bićima) koje toj osobi omogućavaju da radi na dobrobit svoje zajednice. Opsednuti su na neki način blaženi, a zajednica srećna što takve osobe ima u svojim redovima!? Činjenica, međutim, da postoji i druga kategorija opsednutih – ona zlim demonskim silama, ostala je skrajnuta u analizi, premda usput pomenuta, čime je dovedena u pitanje i opravdanost izbora slike na koricama knjige, budući da ona predstavlja osobu opsednutu đavolom, upravo onu vrstu opsednutosti koja u studiji nije ozbiljno analizirana! Konačno, odsustvo razvijenijih oblika egzorcističke prakse kod nas nesumnjivo ima važne implikacije po vrste kulturnih potreba i odgovora na izazove različitih oblika opsednutosti (posebno malevolentnim silama), što je moglo da posluži autoru za dublja promišljanja o uzrocima i posledicama te nedovoljno razvijene prakse. Čitalac, pogotovo etnološki manje informisan, ostaje stoga u nedoumici da li se naš narod, u odsustvu razvijene egzorcističke prakse, oseća nemoćan pred aktivnošću zlih sila, ili je prema njima tolerantan, ili smo, iz ko zna kojih razloga, uglavnom "pomilo-

vani" prisustvom dobronamernih onostranih entiteta! Uz komparaciju sa sličnim materijalom iz drugih krajeva sveta (što je autoru očito bilo dobro poznato) i analizom slučajeva nedovoljno prisutnog/razvijenog društvenog odgovora na zle zaposedajuće entitete, moglo se doći do nekih zanimljivih saznanja o stanju i potrebama našeg društva.

U svakom slučaju, studija Danijela Sinanija predstavlja važan doprinos boljem razumevanju opsednutosti kod nas, popunjavajući prazninu koja je, neopravdano, do sada postojala u domaćoj literaturi i istraživanjima ovih religijskih fenomena.

Dragana Antonijević

Предметни и методолошки додори гестовних студија и проучавања знакових језика.

Поводом књиге, **Significant Gestures: A History of American Sign Language**, (Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2006), аутор **John Tabak**

Једно од отворених теоријских питања истраживања везаних за људску телесну невербалну комуникацију јесте однос између геста и знаковног језика: да ли знаковне језике треба убрајати у гестове или их сматрати посебним видом телесне невербалне комуникације, "равноправне" са гестовима у том (класификаторном) смислу, те да ли истраживачка методологија гестовних студија може да се примењује на знаковне језике и у ком обиму, као и то, када гестови могу да се појаве као део истраживачког проблема у бављењу знаковним језицима. Морам признати то да су се они који су се бавили емпиријским истраживањима дате проблематике, углавном клонили тога да преиспитују сопствене теоријске позиције у по-